

Ujvárosi Emese Párhuzamos életek

Granasztói Pál és Thurzó Gábor a Belvárosban

„...úgy éreztem, hogy a dolgok a térben összefüggenek, rendben vannak...”
(Granasztói Pál: Ifjúkor a Belvárosban)

„Az én Belvárosom... Itt éltem le az életemet, itt élem talán a végét is.”
(Thurzó Gábor: Belváros és vidéke)

Térben és időben egészen kis eltéréssel, mondhatni, csúszással párhuzamosan léteztek, tartózkodtak a Belvárosban Rihmer Palika és Rutterschmidt Karsika. Bő egy évszázad távolából az a leheletnyi eltérés, elkülönбöződés, ami közöttük fennállt a tér és az idő véletlene által létrehozott kötelékben, sokkal inkább az érzékeny társadalmi játéktérnek köszönhető.

Ezek a csúszások, átrendeződések a felszín számára többnyire észrevétlenül mennek végbe, megállíthatatlanul lassú, kitartó folyamatossággal, s mire a felszínen manifesztálódnak valamely társadalmi kataklizma formáját öltve, s az egyének tudatában nyomot hagynak – vagy nem –, visszahúzódnak a mélybe, ahonnan elindultak, újra láthatatlanná válva, de meg nem szűnve, alakítják az individuumok sorsát, szövik a lelkek összefonódásait és szétválásait az idő és a tér dimenzióiban.

Az 1908 augusztusában született Rihmer Palika ötéves korától eredeztetni elsüllyedt emlékeit, barlangkutatónak érzi magát, amikor a mítosszá vált történelmi Belvároshoz kötődő gyermekkorát megkísérelti felidézni a hatvanas évek elején.¹ Apja, az urológus főorvos, később egyetemi tanár Rihmer Béla révén abba az értelmiségi, felső középosztálybeli, német származású, katolikus, dunántúli, pécsi családhoz tartozik, amely lojális a korszak politikai eszméihez, s annak vezető politikusai közül sokan a rokonságból kerülnek ki. Édesanyja szepességi eredetű, szintén német gyökerű és ugyancsak katolikus vallású családja oldalán pedig megtapasztalja az ország Trianon előtti tágasságát.

Az urbanistává érett építészmérnök, a későbbi Granasztói Pál önéletrajzi regénye a tér és az idő kulcsfogalmaira épül:

„A nevelőnők életemet térben és időben egyaránt korlátozták. Öt évig...”² E két szemléleti forma a vezérfonala prousti ihletésű önéletrajzi fejlődésregényének belvárosi gyermekkoráról. A kisfiúban megszülető lélek és tehetség a tér, az idő és a rend hármasságában bontakozik ki. Az új, tágas, hatszobás lakás az Egyetem utcában, a fehér bútorokkal berendezett, barátságos gyerekszoba a kisfiú első térélménye, a család szigorú időbeosztása, az élet felső középosztálybeli rendje alakítja Rihmer Palika bontakozó világát. A rend arra szolgál, hogy a lét káoszba ne dőljön, a megismerés architektonikus felépítésében a tér-idő megkülönböztetett helyet foglal el, a rend feltárja a téridő valós természetét.³

A tér első érzékelhető valósága a kisfiú számára a gyerekszoba és a lakás. A tér megismerése, felfedezése a gyermek számára egy sajátos játékkal, a kisvasutakkal valósul meg. Ez a játék a világ megismerésének nélkülözhetetlen eszköze:

„... úgy éreztem, hogy a dolgok a térben összefüggnek, rendben vannak, s méghozzá úgy, ahogy elképzeltem. Otthon egyre nagyobb arányú vasutazásba fogtam, s ezt a szenvedélyemet több szabadsággal élhettem ki, mint más. Talán, mert ártalmatlan volt, vagy mert érezték benne az alkotó, rendező ösztönt, sőt, szenvedélyt, ami bennem első ízben így nyilvánkozott meg.... Így hát lakásunkat is tulajdonképpen a vasutam révén ismerhettem meg...”⁴

Villamosok, vasutak, sínek, állomások, alagutak, barlangok tágítják a tér felfedezésének, birtokbavételének élményét, segítenek abban, hogy táguló koncentrikus körökben a kisfiú megismerje a lakást, a belvárosi utcák szerkezetét, a tágabb Budapestet, az országot, Pécsét, a Balatont, s a mai ha-

táron túli Rozsnyót, Menyházát. A Belváros ennek a világnak a középpontja, minden út, vasút, villamossín ide vezet, lüktető, eleven valami, szervező erő, központ, szív, a rend lelke.⁵

Gaston Bachelardtól tudjuk, hogy a tér különféle manifesztációi más és más érzelmi hatást váltanak ki a lelkünkben.⁶ Nem ismerek arra utaló bizonyítékot, hogy a franciául kitűnően olvasó (Proust tanult meg franciául) Granasztói Pál ismerte-e az 1957-ben megjelent művet. A tér poétikáját olvasva viszont érzékelhető a rokon gondolkodás, a térélmények feldolgozásának hasonló módszere.

A ház meghittsége és a tél élménye érzékenyen kapcsolódik össze a bachelardi szöveggel: „Kinézve a borongó, estébe hajló szűk utcára, a szemközti ház nagy, sötétlő párkányára, néha még látni véltem elsuhanó, szálldosó alakokat.”⁷ Chagalli szépségű látomás.

A felfedező, a villamosok hálózata segítségével egyre távolabbra merészkedő kalandozások után a meghittség és védettség újfajta élményét kínálja az otthon, a gyerekszoba: „Valami megnyugvást és rendeződést éreztem, valami védettséget is itt a lakás végében, az asztali lámpa sárga fényénél, a megvilágított füzeteim között. A hátam mögött a szoba sötét volt. Kint is teljesen besötétedett, az eső zuhogott. Az Egyetem utca zaja az ablakon megszűrve ért el hozzám. A lakásban beszélgetőket is csak távolról hallottam. Azt, hogy otthon vagyok, otthonom van – akárcsak a környező városrész otthonosságát is –, talán most éreztem először, az otthonnak valamilyen félhomályos, meleg kuckó érzetével.”⁸

Amikor a nevelőnők szoros rabságában tartott fiú kamaszkora kezdetén kiszabadul a felügyelet alól, s megkezdíti titkos, egyre távolabbi felfedező útjait, s rácsodálkozik a térbeli világ végtelenségére, Budapest tágasságára, filozófiai érvényességű tapasztalatokat szerez: „...az, hogy minden látszólagos határ után még van valami, újabb távolságok nyílnak, s ez így megy a végtelenségig.”⁹ Térérzete egyre nagyobb arányúvá tágul, találkozik a végtelen tér elképzelhetetlenségének problémájával, s ez a probléma foglalkoztatja a fiatal elmét. Megfigyelései, a városrészek különbözőségeit érzékenyen számba vevő észrevételei a legjobb Budapest-vedutákat idézik fel: Perlrott Csaba Vilmos, Scheiber Hugó, Kádár Béla, Schönberger Armand városképeit.

A védett felső középosztályi lét józan biztonságából így jut el az ifjú villamoson, biciklivel a régi Tabánba, a gyártelepek, iparvágányok, rendező pályaudvarok, vasúti hidak külvárosi ridegségéhez, József Attila verseinek helyszíneihez. Megérinti ez

a világ, érzékeny, értelmes fiatalemberként meg is érti, miről szól ez a táj, a *Külvárosi éj*, vagy a *Hazám* környezete. A vonatok sípolása a térbeli magány kifejezéseként hangzik.¹⁰ Mágnesként vonzza az ismeretlen tér, meghódítandó térségek kínálják magukat szűkebb és tágabb környezetében, lenyűgözik az alagutakban eltűnő vonatok, a csarnokba vezető sínek. Kivételes térbeli érzékenységeinek lenyomatai ezek a megfigyelések. A ház, a lakás bensőséges térbeli viszonyaitól, kagylóhéjszerű védettségétől így jut el a táj egészének felfedezéséig, megértéséig. Ezekből az elemekből – vasutak, sínek, alagutak, hidak – áll össze egy minőségileg más entitás, a táj. Tudjuk, a táj fogalmát a 19. század alkotta meg, a modernitás emelte ki a természet oszthatatlan egységéből. A táj a szemlélő szellemi alkotása, a természeti dolgok hatása hozza létre a szemlélő lelkében, legyen az író, festő, zenészerző, építész.¹¹ Granasztói Pál, a leendő urbanista lelkében is így születik meg a Belváros, Budapest, mint táj, a létezés sajátos rendje, amit városnak nevezünk. Az utcán sétáló ifjú igazi flaneur, a várost birtokba vevő kószálásai Walter Benjamin elméletét idézik, mely szerint a város, mint a modernitás kifejeződése, dzsungel, ami elveszejt. Érzékeny idegrendszerével ezt érzi már a kisfiú Rihmer Pálka, amikor elbűvölik a karácsonyi kirakatok, a szűk utcák, a tenyérnyi kék egek, a lichthofok, ahol kivégzéseket lehetne végrehajtani.¹²

Megkapó jellemzést olvashatunk a vidéki városok, Buda és Pest különbségének mibenlétéről, az emeletes és földszintes házak társadalmi helyzet szerinti elkülönüléséről, az emberi test kipárolgásainak és végtermékeinek szagáról Pécsen és Pesten, a Dunába torkolló csatornakifolyókák szennyeltes mocskáról. Város és működés, rurális szokások és civilizációs fokozatok tárulnak fel az éles szemű megfigyelő számára. Az emberi lét árnyékos, titkolt, romlott vagy szégyellni való oldalai összekapcsolódnak a szemlélődő fiatalember életérzésével és kialakulóban levő értékrendszerével. A test szenzációi, anyagi megnyilvánulásai, a szellemmel összeegyeztethetetlennek látszó kényszerei összekapcsolódnak a korszak visszataszító közgondolkodásával, legalábbis a szemérmes és a szó legjobb értelmében finnyás fiatalember nézőpontjából: „A pécsi utcákon akkoriban mindig meg lehetett állapítani a folyókáról, mi folyik a házban: paradicsombefőzés, disznóölés, kékítővel nagymosás. S ez a nyílt összetartozása az élvezeteknek, a kényelemnek és a gyilkolásnak, a szennynek itt valami új arcát lebbentette fel számomra a világnak, amire a pesti Belvárosban nem gondoltam, amit ott nem is sejtettem.”¹³

Az *Ifjúkor a Belvárosban* szilárd filozófiai alapokon álló fejlődési regény, a szó legszigorúbb értelmében vett, a hatvanas évek egzisztencialista hatása alatt született Bildungsroman, amely végigkíséri a vallo-mástevőt az eszmélés első megnyilvánulásaitól a tizennyolc éves ifjú tettekre kész színrelépéséig. A kisfiúból fiatalemberré érő ifjú Rihmer Pál már más-ként tekint a cserkészetre, a katolikus vallásra, búcsút vesz néhány méltatlan baráttól, szeretetteljes kritikával tekint szülei konzervativizmusára, taszítja a pécsi rokonság izzó irredenta gondolatvilága, unokatestvére személyiségének torzulása. A fiatalember éles szeme előtt feltárul az emberi természet sötét és hitvány oldala, egyre pontosabban képes megítélni az emberi minőséget, szemérmes, zárkózott, elmélkedésre hajló lénye megóvjá a hozzá méltatlan tapasztalatoktól és társaságtól.

A fejlődésregény megkerülhetetlen tényezője a zsidó barátokhoz, ismerősökhöz való viszonyulás. Rihmer Béla urológus főorvos és Wittchen Paula szepességi eredetű úriasszony számára a húszas években minden lelki nemességük és tapintatuk ellenére a zsidó, mint olyan nem kompatibilis, kerülni kell a társaságukat, tartózkodni kell tőlük. Az ifjú Rihmer Pál ellenben vonzódik érdekes személyiségű, tehetséges, kulturált zsidó osztálytársaihoz. Csendes ellenkezést, finom elutasítást érez, valahányszor róluk esik szó. Meghívást a Rihmer családtól ezek a fiúk nem kapnak, inkább ő látogatja őket, időzik náluk, nyaral velük, szülei csendes elutasítása és ellenszenve ellenére. Az első találkozás a szülőkkel mindig azzal végződik, hogy Rihmer főorvos úr megállapítja, hogy az illető fiú zsidó, erre fia azzal védekezik, hogy barátja családja már kikeresztelkedett, vagy a papa magas beosztásban dolgozik. Meddő a vita, a verdikt megszületett, a barát nemkívánatos személy az Egyetem utcában. Hiába védi szenvedélyesen a barátait, mert vonzza a zsidó családok érdekes, izgalmas, újszerű szellemi élete, merész értékrendszere, minden hiába. Az érettségi felé közeledő Rihmer Pál barátja Viktor, akinek otthonában a *Nyugat* példányai hevernek az asztalon, a falon a Nyolcak képei és grafikái vannak, a mama Bartók-hangversenyre jár a Zeneakadémiára, és bridzsezik. „Hiába meséltem róla, hogy milyen okos, jól tanul, szép lakásuk van – csendes ellenállásba ütköztem, még anyám részéről is... Lassan kialakult, hogy én jártam hozzájuk.”¹⁴

Granasztói Pál szüleinek szalon-antiszemitizmus, diszkrét, de határozott tartózkodása, kulturáltnak hazudott távolságtartása csak látszatra különbözik a pécsi rokonság izzó, nyílt, az ébredő magyarokkal kokettáló antiszemitizmusától. Mindkét megnyilvánulás egy gyökérből sarjad: a magyar ka-

tolicizmus erős, vallási alapú antiszemitizmusából, az első világháború utáni sokkból és Trianon traumájából, a mindössze százharminchárom napig tartó, de hatásában feledhetetlen, kétbalkezes Tanácsköztársaság emlékéből, Horthy szégyenletes rendcsinálásából, s a mindezen előzményeket meg- és átélő un. „művelt, keresztény, magyar középosztálynak” aposztrofált társadalmi csoport mérhetetlen önzéséből és korlátoltságából. Granasztói szülei, mint egyének, igazán visszafogottak és igyekeznek kellő távolságot tartani a Horthy-korszak kurrens eszméitől, de saját árnyékukat ők sem képesek át- lépni; a zsidó származás előtt megtorpannak. Helyzetüknél és családi beágyazottságuknál fogva nem áll módjukban a rájuk rótt kötelezettségektől és kényszerektől elszakadni, s talán nem is akarnak kilépni évszázados családi tradíciójukból, beideg-zettségükből.

Annál nagyobb teljesítmény az ifjú Granasztói Pál tisztánlátása, kiábrándulása a korszak uralkodó eszméiből. A kisfiú még leselkedik a Gellért Szálló előtt a daliás Horthyra, lelkesedik érte, a fiatalember már szerencsére nem. Hosszú és nehéz utat tett meg térben és időben egyaránt.

Az építésszé, urbanistává válás folyamatában Granasztói tehetségének kibontakozását segíti az önképzőköri. Maga is keresi a lehetőséget, meg kell találnia azt a területet, ahol felmutathatja és ahol a legjobbnak tudhatja önmagát. Személyiségében egyre jobban tudatosul a kisfiú kora óta megnyil-vánuló térérzékelő és térelemző képesség, ehhez találja meg a szakterületet, s választása életre szólónak bizonyul. A görög építészet és hatása a későbbi korok építészetére címmel megtartott, képekkel illusztrált kiselőadása megalapozza későbbi pályavá-lasztását és barátai előtti tekintélyét.¹⁵ Felhasználja hozzá édesanyja mindig érdeklődéssel nézegetett, világvárosokat és híres épületeket ábrázoló képes-lapgyűjteményét. „A másik sajátos dolog, ami segít-ségemre volt, és még inkább meglevenítette a tája-kat, városokat, épületeket, az Univerzum, világpa-noráma című intézmény a szomszédunkban, a Cúria utcában, ahová gyerekkorom óta jártam... Ennek a sötét teremnek, az itt látott képeknek olyan vará-zsuk volt, ami biztosan hozzásegített ahhoz, hogy építész lettem, városokkal foglalkoztam.”¹⁶

A sötét terem különös hangulati és hanghatású vetítései ismertetik meg Konstantinápoly, Róma, London, Bécs sajátos atmoszférájával, jellegzetes épületeivel, egyedi karakterével: „A kettős látcsővel látott kép egy-két percig állt, majd a gépezet csen-getett egyet, s zökkenve továbbfordult.”¹⁷ „... Zene a Császárpánorámában nem volt. ... És valahány-szor a csengő megszólalt, mélységesen fájdalmas

búcsúhangulat járta át a tükrös ablakú városokat... E varázs már-már elhitette velem, Aix városka áttetsző képe előtt egy délután, hogy valaha már játszottam egyszer itt..."¹⁸

Igen, ezt az élményt egy berlini kisfiú élte át, a másikat egy budapesti, de éppúgy elvarázsolta mindkettőjüket. Mindketten ugyanazt az idővel és térrel kapcsolatos borzongató tapasztalatot élik át, a transzcendencia élményét, az átlépést egy másik dimenzióba, amit Granasztói így fogalmaz meg: „Voltaképpen azt sejtettem meg, hogy az épületek s városok látszólag örök jelenvalóságában, azzal együtt mindig van valami elmúlt és mulandó is...”¹⁹ Így rezonál egymásra az Univerzum, világpanoráma és a Császárpánoráma segítségével Walter Benjamin és Granasztói Pál, bár akkor még nem tudnak egymásról. Önéletírásuk abból a szempontból szintén nagyon érdekes, hogyan használják fel a korszak technikai újdonságait az esztétikai élmény megszerzése érdekében, hogyan válnak a modernításban a technikai közvetítő eszközök nélkülözhetetlenné – például a telefonhírmondó Granasztói esetében. Ha nem lehet ott az Operában, a telefonhírmondó közvetítéseit hallgatja, bár a személyes jelenlét mindennél fontosabbá válik az Operaház, mint térelmény újabb és újabb megtapasztalása miatt: „...soha máshol nem éreztem annyira, hogy térben, a végtelen térség egy határolt, megalkotott darabjában vagyok...”²⁰ „...tanulmányozni kezdtem belülről az épületet, miként egykor a villamos és vasútvonalakat, úgy most ennek az épületnek bonyolult lépcső- és folyosórendszerét.”²¹ Az Opera belső tere teljesen lenyűgözi, szünetekben végignyargal a lépcsőkön, végiglátogatja a szűk, homályos előtértől kezdve a teraszon át a tágasabb termeken keresztül a kisebb zugokat, bekukkant a páholyokba. Az Opera metaforája mágikus erővel vonzza, a mesterséges tér csodája beszippantja, a tágas lépcsősor elindítja a fényt, a rend, a tér és idő fölötti pillanatok felé.

Korán megmutatkozó érzékenysége a térbeli jelenségek iránt hamar rávezeti a térbeli elhelyezkedések társadalmi jelentésére, a proxemikus kódok jelenlétére a város különböző szegmenseiben. Az arisztokrácia és a polgárság, az iparbárok és a kispolgárok, németek és rácok, zsidók és magyar dzsentrik a város más és más szegletét kedvelik, s jelenlétük, kultúrájuk rányomja a bélyegét arra a térre. Korán észreveszi és érdeklődéssel figyeli az ifjú urbanista ezt a jelenséget, és szociológiai értékű beszámolóiban rögzíti megfigyeléseit.

A könyv első mondata: „Ötéves koromtól valami homály borította életemet.”²² – jelképes. Ebből a homályból saját erejéből, tehetsége segítségével, fi-

zikai és szellemi kalandozásokkal keveredett ki, s tette személyét, életét és gondolatait jelentékenyvé.

A négy évvel később született, de hét évvel hamarabb távozott másik jelentékeny élet és sors, Rutterschmidt Károlyé, alias Thurzó Gáboré, aki ugyanebben a térben és időben mozgott, mint Granasztói Pál, olyannyira, hogy a halála előtt egy évvel megjelent önéletrajzi memoárja, a *Belváros és vidéke* Granasztói-mottóval kezdődik: „...A házak kopottabbak, öregebbek, az üzletek egyszerűbbek... Persze voltak különleges üzletek ezen a vidéken is, de csak egy-egy – Las Torres Gyula porcelánüzlete, Rutterschmidt jó szagú sütődéje...”²³, utalva arra, hogy Belváros ez is, de nem az a fele, ahol Rihmer Palikát sétáltatja a német nevelőnő, hanem a Nagycsarnok felé eső, kevésbé elegáns fertály. E negyednek őslakosa egész életében ugyanabban a házban és ugyanabban a szobában Rutterschmidt Károly, alias Thurzó Gábor, műfordító, filmgyári és színházi dramaturg, szerkesztő, a *Vigilia* munkatársa. Nem véletlen a választott mottó, a család szintén német eredetű, katolikus, ő is a piaristák diákja. Özvegy édesanyjának jövedelmező péksége volt az akkori Lipót utca patinás kétemeletes házában, melyet Zitterbarth Mátyás épített a tizenkilencedik század derekán. Granasztói Pál nem tartozott Thurzó Gábor szorosán vett baráti köréhez (Pilinszky János, Várkonyi Zoltán, Jékely Zoltán, Örkény István), de a hetvenes évek pesti irodalmi életében nyilván figyelemmel kísérték egymás pályafutását és tevékenységét. Térben és időben oly közeli gyermekkoruk bizonyára adott volna lehetőséget a találkozásra, s hogy mégsem került erre sor, annak indoklására álljon itt néhány sor Granasztóitól: „Így értünk haza, az Egyetem utcába. A kapunk mellett levő férfidivat-kereskedő, Reich úr, fénylő, fehér szakállával, fekete selyemsapkájában – mint szép időben máskor is – a boltajtóban álldogált, s most meghajolva köszöntötte apámat.”²⁴ Ha Rutterschmidt úr vagy a felesége álltak volna pékségük ajtajában, ők is főhajtással üdvözölték volna Rihmer méltóságos urat, megbecsült kuncaftjukat, a tiszteletre méltó főorvost, mert ők a társadalmi ranglétrán csak nagyságosok voltak. A Rutterschmidt fiúk, mind a négyen édesanyjukkal sétáltak a szentmisére és utána a korzón, nem a nevelőnő kísérte őket, mint Rihmer Palikát. Az elbeszélés idejében az édesanya már halott, a földszinti pékséget bezárták.

Thurzó előszó és utóhang közé szorított tizenhét története filmszerű körképet ad egy pesti német iparos polgárcsalád életének hol frenetikus mulatságos, hol megható epizódjairól. Megismerjük a szűkebb és tágabb család remekül meglevenített

karaktereit, az örökbe fogadott, tűzről pattant Katicát, a szerző édesanyját, a bohém, korán meghalt édesapát, nagynéniket, bolti lányokat, szeretőket, kuncsaftokat. Granasztói prousti ihletettségű, melankolikus hangulatú szövegével szemben Thurzó narrációja anekdotikus, érzelmileg sokkal szélesebb skálán mozog. Az élet teljessége, grotesksége sokkal inkább jelen van a történetekben, a szöveget nem az idő és a tér, hanem az emberi karakterek sokszínűsége mozgatja.

Az olvasót az író hangulati hullámvasútra ülteti, egyik percben fetrengünk a nevetéstől, a másikban meghatottan elcsendesedünk. Érezzük a sok sikeres film forgatókönyvét jegyző szerző dramaturgiai tehetségét, emberismeretének mélységét, a legjobb értelemben vett mély, katolikus humanizmusát. A szöveg olykor filozofikus távlatokat nyit előttünk: „Az ifjúság olyan gyorsan véget ér, csak amíg tart, érezzük örökkévalóan, romolhatatlanul állandónak. Éveim tükréből már másvalaki néz vissza rám ... de a régi szobák közül az egyik, az, ahol nagyanyám meghalt, már csak az enyém. Külön terület ez, és persze külön világ, nem hasonlít a többi szobára.”²⁵

Más világ konstituálódik a Lipót utcai pékség felett, mint az Egyetem utcában. A családfő korai halála, bohém hagyatéka, az édesanya, Katica józan szigorúsága hamar megismerteti a Rutterschmidt fiúkkal az élet göröngyösebb útjait. Nincs Rozsnyón, Menyházán, Balatonföldváron, az Adrián nyaralás, vitorlázás, fehér shortban teniszező, szép combú dzsentrilányokkal. Van helyette Budafok, a kissé dohos pincenyaraló, evezés az olajfoltos Dunán, alkalmasint találkozás egy-egy vízihullával. A társadalom alsóbb osztályaival, megvetett páriáival is hamarabb kerül Rutterschmidt Karcsi ismeretségbe az *Apám háza*i című történet tanúsága szerint – a papa frissen vásárolt házában a kisfiúk meglocsolják húsvétkor a néniket, akiket mélyen meghat, hogy emberszámba veszik őket.

A Rutterschmidt házaspár által vallott, követett és következetes szigorral képviselt morális alapelvek, humanista értékek két történetben nyernek emlékezetes megörökítést: a *Vendégünk*, *Hirsch úr* és az *Egyedül maradtunk* címűekben.²⁶

A *Vendégünk*, *Hirsch úr* című szövegben hat stikelt díványpárnán ül Rutterschmidték ebédlőasztalánál, s mint megbecsült vendég kanalazza a grízgombócós húslevest a házigazda barátja, Zoli bohóc. A fiúkat elbűvöli a jelenet, a narrátor emlékei szerint a nevezetes ebéd a húszas években mehetett végbe – „... kicsik voltunk, én is épp hogy elemista...”²⁷ Az első világháború, Trianon, a Tanácsköztársaság, az első zsidótörvény, a hírhedt numerus clausus meghozatala után, ami Zoli bohócot, de fő-

ként a meghívókat ezek szerint a legkevésbé sem érdekelte. Hirsch úr, vagyis Zoli bohóc királyként trónol a hat párnán, gálánsan társalog a házi-asszonnyal, tisztelettel fogadott családi vendégként, Rutterschmidt úr bohém társaságának tagjaként. A kisfiúk csodálják az elegáns kis embert, s amikor az író megkérdezi már idős édesanyját, miért szólította Hirsch úrnak az auschwitzi haláltáborban elpusztított Zoli bohócot, ezt a választ kapja: „Lehet, azért, ne éreztessem vele, hogy törpe.”²⁸ Rutterschmidt Katica emberi nagyságáról talán ez az egy mondat is elegendő bizonyíték lenne, de álljon még itt egy másik is ennek a rendkívüli asszonynak az emlékére: „A háború harmadik évében, egy légiriadó után, újra feltűnt Zoli bohóc az utcánkban. Sietett, a fal mentén surrant ... Otthon anyám ezzel fogadott:

– Nesze – adott át egy könyvecskét –, Zoli bohóc írta. Most járt itt. A szegény Zoli! Már a cirkuszban sem bolondozhat. Azt mondta, nemcsak törpe, hanem még a származása is rossz... Három példányt vettem tőle, de csak egyet fogadtam el. Hadd keressen még egyszer a többin.”²⁹ A könyv címe *Egy kis ember nagy élete* volt, szerzőjét tiltott könyvárusításért és a szabályosnál kisebb sárga csillag viseléséért deportálták Auschwitzba, a mindenkori magyar parlament törvényhozásának legnagyobb dicsőségére. A jelenet Rutterschmidt Katica emberségéről, józan, üzleti alapú segítőkészségéről szól. Az emberi méltóság minden körülmények közötti tiszteletben tartásáról, förtelmes időkben, végromlásban és züllésben megőrzött emberi tartásról és nagyságról.

Az *Egyedül maradtunk* című történet³⁰ főszereplője szintén Rutterschmidt Károlyné, a fiatal, jómódúnak látszó, négygyermekes özvegy. Személyiségének elragadó sokszínűsége, nőies esendősége és szilárd józansága mutatkozik meg a szélhámos Schneller Mátyás kudarcra ítélt egzisztenciavadász akciója során.

Lassan végére érek a mondanivalómnak. Ezt a két könyvet a véletlen adta a kezembe, könyvtáram rendezgetése során akadtam rájuk, s váltak letehetetlen olvasmánnyá. Annak idején, amikor éretlen bölcsésztként megvettem, s bizonyára el is olvastam őket – tea és kávéfoltok, a lapok közül kihulló morzsa tanúskodik erről –, nem voltam elég felnőtt és tapasztalt gondolati és érzelmi gazdagságuk befo gadására. Valamilyen nyomot azonban biztosan hagytak bennem, s amikor nemrég hétről hétre jelentek meg az *ÉS*-ben György Péter kitűnő, a hatvanas, hetvenes évek irodalmát elemző esszéi, izgatottan vártam ezt a két nevet. Újabban gyakran megfordulok a pesti Belvárosban, s észrevétlenül a

két szerző sugallata irányít, ha a kis szerb templom udvarába beleszek, vagy a Károlyi-kertben napozom. S persze a Duna – az Erzsébet híd lábánál, a Belvárosi templom melletti gyógynövénykertből találgatom, hol lakhatott a szemközti oldalon Vas István és Szántó Piroska, s hogy vajon innen kiket lőhettek a folyóba. Borbély Szilárd azt mondja *Debrecen mítosza* című esszéjében,³¹ hogy egy város múltja a mítosza, és a város mítosza a múltja, amely átélhető magyarázatot ad a jelennek, és oltalmat kínál a világgal szemben. Budapest mítosza gazdagabb lett Granasztói Pál és Thurzó Gábor magánmitológiai által. Térbeli és időbeli jelenlétük verifikálja a város folyamatosan alakuló, mélyben mozgó mítoszákat, kirakatok és kapualjak, világítóudvarok és alagutak, a pincék mélye, a hidak hasa, a tetők, kémények zsúfoltsága az ő ittlétük által gazdagabb, valószínűbb lesz. Granasztói Pál, Thurzó Gábor, Vas István, Ottlik Géza, Mátyás Iván, Lengyel Péter, Petri György Budapestje a maihoz adódik, hullámszik, hömpölyög, megállíthatatlanul alakul, változik. Soha el nem apad.

JEGYZETEK

¹ Granasztói (Rihmer) Pál: *Ifjúkor a Belvárosban, Múltó világom, Itthon életem*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984., a továbbiakban: opus/op. 1. idézett mű/i. m. 7. old.

² op. 1. i. m. 80. old.

³ Ernst Cassirer: Mitikus, esztétikai és teoretikai tér, 87–104. *Tér, fenomen, mű*, Kijárat, 2009. 93. old.

Moravánszky Ákos–M. Gyöngy Katalin: *A tér – Kritikai antológia*, Terc, Bp. 2007.

Michel Foucault: *Eltérő terekről*, Latin Betűk, Debrecen, 2000.

⁴ op. 1. i. m. 24–25.

⁵ op. 1. i. m. 38.

⁶ Gaston Bachelard: *A tér poétikája*, ford. Bereczki Péter, Kijárat Kiadó, Budapest, 2011.

⁷ op. 1. i. m. 27.

⁸ op. 1. i. m. 66.

⁹ op. 1. i. m. 49.

¹⁰ op. 1. i. m. 52.

¹¹ Georg Simmel: Velence, Firenze, Róma, Atlantisz, 1990. *A táj filozófiája*, 99–110.

¹² Walter Benjamin: *Egyirányú utca – Berlini gyermekkor a századforduló táján*, Atlantisz, 2005.

¹³ op. 1. i. m. 133.

¹⁴ op. 1. i. m. 199.

¹⁵ op. 1. i. m. 211.

¹⁶ op. 1. i. m. 213.

¹⁷ op. 1. i. m. 213.

¹⁸ Walter Benjamin: *Egyirányú utca – Berlini gyermekkor a századforduló táján*, Atlantisz, 2005. 98–100.

¹⁹ op. 1. i. m. 216.

²⁰ op. 1. i. m. 181–182.

²¹ op. 1. i. m. 187.

²² op. 1. i. m. 7.

²³ Thurzó Gábor: *Belváros és vidéke*, Magvető, Bp., 1977. a továbbiakban: op. 2. i. m.

²⁴ op. 1. i. m. 13.

²⁵ op. 2. i. m. 49.

²⁶ op. 2. i. m. 74–79., op. 2. i. m. 109–143.

²⁷ op. 2. i. m. 74.

²⁸ op. 2. i. m. 79.

²⁹ op. 2. i. m. 79.

³⁰ op. 2. i. m. 109–143.

³¹ *Alföld*, 2011/10/30.

